

Bibóval a szimbolikus térben

Borsi Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik

Kortárs Kiadó, 2019

A 2008-ban napvilágot látott *Az Aranycsapat és a kapitánya* (Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából) után bő évtizeddel megszületett annak bővített kiadása, a magyar futballt történeti-szociológusi alappal feltérképező és átvilágító vasos enciklopédia, *Az Aranycsapat és ami utána következik* (Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében) című impozáns album. Bár a szerző, Borsi Kálmán Béla, az ELTE nyugalmazott tanára, saját elmondása szerint is sok évtizedes szaktörténeti fázisainak melléktermékeiként tekint immár mindkettőre, ám személyes érintettségéből fakadóan (1968–70 között játékosként a Fradi-fakóig vitte) ez utóbbi kijelentését azért nem illik túlságosan komolyan venni.

Amellett viszont nem mehetünk el szó nélkül, hogy a már évtizedes alaplőről is nem kevesebb mint harmincnégy (!) ismeret és recenzió látott napvilágot a legkülönbözőbb orgánumban (magam is részletesen beszámoltam róla a Kortárs 2008. decemberi számában), ami, bár nem kutattam semmiféle rekord után, hazai viszonyok között már-már felülmúlhatatlannak, de mindenképpen zavarba ejtő mennyiségnek tűnik. Azóta is reménykedem benne, hogy mindez nagyrészt a magamban csak *kétszemélyes műfaj*nak nevezett, és kizárólag Borsi Kálmán Béla és méltó társa, a szintén ELTE-oktató N. Pál József irodalomtörténész által művelt *sport-esszé* felbukkanásának és dinamikus térnyerésének köszönhető, akik a fontosnál is izgalmasabb megszólalásaikkal időről időre nemcsak egymást múlják felül, de mérceül emelt történelmi szemléletükkel, a sport,

a futball eredendő örömét közvetíteni és újólal hitelesíteni is képes személyiségükkel ugyanazt a minőséget, ugyanazt a *klasszist* csillogtatják a nyomtatott oldalakon, amelyet megidézett hőseik valaha a pályán képviseltek. Hatalmas kontraszt és komoly vigasz ez egy olyan, eddig zártnak tűnő közegben, ahol a legtöbb szenzációként tálalt, ám a haszonelvűség farkastörvényének megfelelően, következetesen a mindenkori átlagszurkoló szellemi igényeihez kalibrált sportkönyvekből (kivételek képeznek a tudós kézikönyvek és különböző adattárak) rendszerint éppen az a gondolat hiányzik, amiért megszülettek, sőt legtöbbször még következtetni sem igen lehet rájuk.

Borsi Kálmán Béla gondosan megalapozott motivációjához azonban semmiféle kétség nem férhet, az ugyanis nem kevesebb mint bő fél évszázaddal korábbra datálódik. Éppen húsz esztendő, nappali tagozatos történész hallgató, amikor az ELTE Eötvös Kollégiumában Bakos István a kezébe nyomja Bibó *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című, a fiatalember születésének évében írott megkerülhetetlen tanulmányát, amelynek egyenes következményeként s a történelmi tanulságok nyomában viszonylag hamar – még játékos pályafutásának befejezése előtt, sőt talán azt némi képp siettetve, ámde mindenképpen megkönnyítve is – képződik meg benne a felismerés: „Nagyon valószínű, hogy Albertnak igaza volt 1969. május 28-án, amikor elparentált, mert valószínűleg az én mentális adottságaim többre predesztináltak az intellektuális pályákon, mint a futballén.”

Akkortájt feltételezhetően nem fogalmaz még ilyen pontosan és lényegre törően, hiszen ezt az önleplező mondatot már idén tavasszal hallhattuk tőle, sokadik könyvbemutatója alkalmával, amellyel akarva-akaratlan azt is nyilvánvalóvá tette, hogy művében nemcsak történészként vagy a kultúrdiplomácia kiérdemesült követeként, de természetesen hivatásos labdarúgóként is mindvégig jelen van. Szükség is van rá, mert a bibói attitűd annyira konkrét és erőteljes, hogy ilyen fogalmak mellett, mint hanyatlástörténet, nemzet tudati torzulások, kontraszelekcióra való hajlam, stílusvesztés, és még sorolhatnánk, a személyes életanyag és tapasztalat felmutatása nélkül, végzetes megtelepedésük a magyar futball sajátos világában sokak számára még kevésbé lenne megközelíthető, illetve befogadható. Innen pedig már csak egyetlen lépés, hogy a szerző e szimbolikus tér társadalmi összefüggéseinek rendszerébe Gángó Gábor filozófus – amúgy közérdeklődés híján soha, sehol napirendre nem kerülő – megállapítását is bekapcsolja: „Az államalkotó népek közül a magyar szinte az egyetlen, nemcsak az Európai Unióban, de egész Európában is, amelynek legfontosabb közösségi képzetei közül hiányzik a nemzetállam megteremtésének diadalmas történeti narratívája.” Mert ez az a pont, ahol talán a legkritikább a levegő, s ahonnan a könyv legizgalmasabb, hiszen időben hozzánk legközelebbi, így a leginkább húsba vágó, itt-ott még sajogtató fejezete, a *Titkosszolgák és célszemélyek, futballmezben – és anélkül* kibomlik. Mire idáig eljut, a mi háziasított átlagszurkolónkat minden biztonnyal már a gutatűtés kerületi, s noha legnagyobb szerencséjére bőven dúskálhat a kétségkívül haszonnal forgatható, verhetetlen sztorik között, de az összkép, a lényeg sosem fog összeállni benne. Úgy jár, mint az a körmönfont Maignet-rajongó, aki a krimi tetőpontján, a leleplezés pillanatában jut el a felismerésig: nicsak, a felügyelő mintha sötétebb kalapot viselne, mint az előző snittben! És emberünk ta-

nácstanul, zavarodottan lapozgat visszafelé, amikor Lukács György szállóigéjén, a szocializmus felépítésének dialektikus paradoxonján akad meg a szeme: „Az igazságig sokszor keresztül kell hazudnunk magunkat.” Mert ő már nem érzékelhette azt az ibolyántúlinál is alattomosabb kisugárzást, amely például a fejedelmi garitúra egyik utolsó mohikánjából, a mutatóujját gyakorta emelgető Kutas elvtársból áradt szerteszét egykor, s amelyet még mindig hajszálpontosan be tudok azonosítani magamban, mert az én generációból még menthetlenül hiányzik az a korszerűnek kikiáltott, eurokonform modul, amelyet a rendszerváltoztatást követő évtizedek telepítettek az utánunk jövő nemzedékekbe. Azokéba, akik például ezt az igencsak összetett tartalmat hordozó fogalmat, hogy polgár, a legvalószínűbben Orbán Viktor szájából hallották életükben először, közvetlenül az ezredforduló előtti években. Akik már leginkább csak megmosolyogják Borsi Kálmán Béla mondatait a „kommunista” hatalommal való együttműködés természetéről. Mert ha voltak, márpedig mindig léteztek szép számmal, akiket nem kellett különösebben győzködni, s ha – mint ahogy sugallja – legbiztosabban a Nyugaton működtetett külkereskedelmi vállalatok révén, „akkor még azt a kényelmetlen kérdést is föltehetjük, hogy nem ez volt-e a (...) kádári pszeudopolgárosodás egyik lehetséges s egyúttal legvonzóbb s persze igen korlátozott módja?” Hogy mennyire volt korlátozott, mennyire nem, azt a legkevésbé sem vagyok hivatott megítélni, azt azonban biztosan állíthatom, hogy az 1960-70-es években tele volt velük a közvetlen környezetem, a pártelit és csatlósai által megszállt Virányos és Zugliget, sőt még a konspirációs, fedett csencselésben megőszült egykori kamionszofőr szomszédunk is egy impex portáján egészítette ki jól megszolgált nyugdíját. És hogy ez mennyire került az országnak akkor, azt ma jobb nem is emlegetni. Ekkortájt terjedt el, s ragyogott legfényesebben az újvidéki aforizmagyáros,

Bogdánfi Sándor lelitalálata: „Adósa vagy hazádnak akkor is, ha hazád adósa mindenkinék” (*Hallgatni nem arany*. Novi Sad, 1971). De ami e pillanatban még ennél is fontosabb: „A magyar sportmozgalom és a magyar futball irányítói döntő többségükben ebből a megzavarodott nemzet- és osztálytudatú meghasonlott generációból, és ebben a magát őszintén »szocialista hazafiként« azonosító társadalmi rétegből származtak, s ebben a szellemben, meggyőződésben cselekedtek is.” Mentségük nemigen volt, szerencsájük viszont annál nagyobb: a magyar foci mindezek ellenére egy ideig még világszínvonalon teljesített.

A titkosszolgálati anyagok hozzáférhetősége a gépies adathabzsolóktól egészen a valódi ínyencekig, napjainkban is izgalomban tartja a korszak és a téma elkötelezettjeit és szerelmeseit. Borsi Kálmán Béla azonban e tekintetben is igazi gourmet. A különleges dokumentumok birtokában remek portrékat rajzol, amelyek legjava messze túlmutat önmagán, hiszen olyan, eleddig mellőzött szempontokat is vizsgálata tárgyává tesz, amelyek éppen a bibói értelmezési kereteken belül kapnak igazi jelentőséget. Ezek közül is kiemelkedik, amit Don Emilióról, a Real Madrid néhai menedzseréről, azaz Östreicher Emilről (1914–1992) főlvázol, akinek szinte mesébe illő életutat teremtő jellemét irigylésre méltóan elegáns, ám annál izgalmasabb summázatban összegzi. „Östreicher törölmetszett úriember maga is, ama bizonyos kijegecesedni nem tudó, nemesi típusú magyar gentleman egyik prototípusa. Akárcsak két futballista barátja: Puskás és Kubala.” Mert a siker bizonyára nem kis részben ennek a rejtett történeti kompatibilitásnak köszönhető, hiszen éppen erre éreznek rá Spanyolországban, a mentalitás nemesi jellegű rokon vonásai következtében. Ezért is beszédes igazán, hogy Don Emilio hírhedt kortársairól és „kollégáiról”, a folyton zavarosban halászó két kalandorról, a Gutmann Béla börtönbüntetését helyette leülő Solti Dezsőről vagy a lányfuttatásban és egyéb gazembersé-

gekben egyként jártas Berger Miklósról nem találunk továbbgondolásra érdemes momentumokat, még akkor sem, ha bizonyos mértékig a Varga Zoltán disszidálása körül kirobbant botrány érintőleges szereplői voltak is. S míg az 1968-as olimpiai labdarúgócsapat tablóképen ország-világ előtt biztos kézzel áthúzott Vargáról központilag megrendelt elítélő iskolai dolgozatok születtek, addig – alig elképzelhetően, noha így történt – a pályán továbbra is legjobb tudása szerint készülõ Borsi Kálmán Bélának fogalma sem volt róla, hogy a körmönfont politikai érdekek és hatalmi praktikák által keresztül-kasul átszótt sportág reprezentánsaként ő is menthetetlenül megindult lefelé a lejtőn.

Ellenpontnak pedig ott volt a ranglétra csúcsáig emelkedett kontraszelekció, mint a 20. századi magyar társadalomfejlődés rákfenéje, amely újabb nagyszabású diadalt aratott, hiszen a Puskásékot követő korszak legkiválóbb csapatát, az 1965-ben még VVK-t nyerő Ferencvárost a népköztársaság érdekeinek – de különösen a SZOT-vezér Gáspár elvtárs intelmének – megfelelően több lépcsőben sikerült közepszerűsíteni. Elsőül a legkiválóbb stratégiát, a vörös színt még savanyúság formájában sem kultiváló tréneret, Lakat doktort választották le, másodjára az 1967-ben aranylabdás Alberttől vették el az esélyt, hogy Puskás nyomába eredjen, harmadjára a talán még Albertnél is tehetségesebb Vargától tagadták meg a kiteljesedés lehetőségét, helyette inkább elüldözték, végül pedig azt se feledjük, hogy mindezek érdekében hálózatilag beszervezték a csapat egyik legeredményesebb tagját, Novák Dezsőt, akit ezzel morálisan tönkre is tettek. A közepszerűsítési akció azonban tartalmaz egy olyan szálát is, amelyet máig ható következménye miatt nem is olyan egyszerű elengedni. Azt természetesen senki nem gondolhatta komolyan, hogy ami a mexikói olimpiára készülõ magyar válogatott edzőtáborában, a közös ebéd közben elhangzik, az ne jutna el akár huszonnégy órán belül is Kutas elvtárs fülé-

be. Így történhetett, hogy a Lakat doktor által félreérthetetlen politikai áthallás tárgyává tett cékla „levét” már a ferencvárosi különítmény legfiatalabb tagja, Szóke István kényszerült meginni, mert Kutas közölte, hogy az incidens ódiumaként a beválogatott hat fradistából egynek itthon kell maradnia. Így esett el Szóke az olimpiai bajnoki címtől, s évtizedek múltán a vele járó havi nettó 270 ezer forintnyi életjáradéktól.

Egy ilyen történet végén az ember úgy érzi magát, mintha lidérces álmából riadna fel. Lapozgat még egy darabig, aztán becsukja a könyvet, és keserű szájjal él meg, hogy a szerző végkövetkeztetéséhez immár nem akar semmit hozzátenni. Ahhoz, hogy volt, hogy van egy Puskás Ferencünk, egy abszolút szimbólumunk, 20. századi történelmünkben az egyetlen magyarunk, kinek tehetségét maradék nélkül sikerült kibontakoztatnia.

Léka Géza

